

18. Yüzyıl Mektup Geleneğini Hüsn ü Aşk Üzerinden Okumak

Aysun SUNGURHAN¹

Öz

İnsanların duygu, düşünce ve sorunlarını, istek ve dileklerini, çevresinde olup bitenleri yakınlarına iletmek amacıyla kullandıkları en eski haberleşme araçlarından biri mektuptur. Tarihî süreç içerisinde mektup, bir edebî tür ve anlatım tekniği hâline dönüşmüştür. Klasik Türk Edebiyatında manzum, mensur ve manzum-mensur olarak yazılmış çok sayıda mektup bulunmaktadır. Bu mektupların bir kısmı münşe'ât mecmualarında, bir kısmı divanlarda ve mesnevilerdedir. Osmanlı Devleti'nin gerileme devri olan 18. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatının alışlagelmiş düzenini koruduğu; bunun yanı sıra mahallî konuların, günlük hayatın edebî ürünlere daha fazla girmeye başladığı bir dönemdir. 18. yüzyılın büyük şairlerinden Şeyh Gâlib, 1783'te altı ay gibi kısa bir sürede alegorik anlatım tarzıyla kaleme aldığı *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde, yarattığı hayali kahramanlar çerçevesinde yerli malzemeyi işlerken, olay örgüsü içerisinde ayrılık yaşayan iki âşığın birbirlerine yazdıkları iki mektuba yer verir. Mesnevide bu mektupların dışında biri kalem Mecnûn'undan hayal Leylâ'sına gönderilmiş; diğeri ise Aşk'tan Hüsn'e gönderilememiş, sadece söze dökülebilmemiş iki mektup daha bulunmaktadır. *Hüsn ü Aşk*'ta kahramanların ağızından söylenen mektuplara onların duygu ve düşüncelerinin yanı sıra dönemin yaşam biçimi, din ve ahlak anlayışı, inanç ve dünya görüşü, gelenek ve görenekleri yansımıştır. Bu çalışmada Klasik Türk Edebiyatında yer alan mektuplar üzerinde kısaca durulurken, Hüsn ile Aşk'ın birbirlerine yazdıkları mektuplar ve diğer mektuplar değerlendirilmiş; bu mektuplardan hareketle dönemin zihniyeti ve mektupların iki âşığın duygu, düşünce, tavır ve davranışlarına nasıl yön verdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüsn ü Aşk, Mektup, Zihniyet, Şeyh Gâlib, 18. yüzyıl

Reading 18th-Century Letter Tradition Through Hüsn ü Aşk

Abstract

The letter is one of the oldest means of communication used to convey people's feelings, thoughts, problems, wishes, and desires, as well as to inform others about the events happening around them. Throughout the historical process, the letter has become a literary genre and a technique of expression. In Classical Turkish Literature, there are many letters written in verse, prose, and verse-prose forms. Some of these letters are found in münşe'ât magazines, some in collections, and masnavi poems. The 18th century, the period of decline for the Ottoman Empire, was a period when Classical Turkish Literature preserved its conventional nature, but also a period in which local subjects, themes, and events in daily life began to enter more into literary works. *Hüsn ü Aşk* is a masnavi written by the 18th century's great poet Şeyh Gâlib in 1783 in a very short time—six months—in an allegorical narrative style. In this work, the poet used local events and motifs within the framework of the imaginary heroes he created and included two letters of lovers who had written to each other, separated within the plot of the masnavi. Apart from these letters, there are two other letters in the work, one of which was sent from the Mecnûn of the pen to the Leylâ of the imagination, and the other from Aşk to Hüsn, which could not be sent, but could only be put into words. In *Hüsn ü Aşk*, the letters narrated by the heroes reflect their feelings and thoughts as well as the way of life, religion, morality, belief, mindset, traditions, and customs of the period. This study briefly focuses on the letters in Classical Turkish Literature and examines the letters that Hüsn and Aşk wrote to each other, as well as other letters. In addition, based on these letters, the study determines how the mindset of the period and the letters shaped the feelings, thoughts, attitudes, and behaviors of the two lovers.

Key Words: Hüsn ü Aşk, letters, mindset, Şeyh Gâlib, 18th-Century

Atıf İçin / Please Cite As:

Sungurhan, A. (2024). 18. Yüzyıl Mektup Geleneğini Hüsn ü Aşk Üzerinden Okumak. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 9 (2), 273-288. Doi: <https://doi.org/10.58648/inciss.1465475>

¹ Kırıkkale Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, aysunsungurhan@hotmail.com,

ORCID: 0000-0003-1350-4075

Giriş

Sözlük anlamı itibariyle “yazılı nesne, yazılmış şey” anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelime olan “mektûb”, Farsça “nâme”, Türkçe “betik, bitig” demektir (Ersoylu, vd., 1986:6/231). Türkçede “lâhika, nâme, arzuhal, iltifat-nâme” gibi sözcükler de mektup yerine kullanılmaktadır. Mektup, *Lugat-i Nâcî*’de “başka başka merhalde bulunan iki kişinin yekdiğerine gönderdikleri kâğıt, nâme, tahrirat. Bir şeh-r-i dâhilde te’âtî edilen evraka (tezkere) namı verilir. Eskiden (emir-nâme) makamında da kullanılır.” (Muallim Naci, 1995:825), *Kâmus-ı Türkî*’de “gerek iş ve gerekse arz-ı mahabbet ve tebrîk veya taziye vs. zımnında bir âdemden bir âdeme yazılıp gönderilen kâğıt, bitig, nâme, risâle, varaka, nemîka” (Şemseddin Sami, 1987:1390) şeklinde tanımlanmaktadır.

İşlevsel olarak mektup, insanların duygu, düşünce ve sorunlarını, istek ve dileklerini, çevresinde olup bitenleri yakınlarına iletmek amacıyla kullandıkları en eski haberleşme araçlarından biridir (Ersoylu, vd., 1986:6/231). Tarihî süreç içerisinde mektup, bir edebî tür ve anlatım tekniği hâline dönüşmüştür (Kefeli, 2002:10).

Klasik Türk Edebiyatında “inşâ” içine dâhil edilen mektuba insanın tüm yazım kuralları uygulanmış; bu dönem mektuplarına ad verilirken birbirlerine mektup yazarların durum ve konumları dikkate alınmıştır. Dostluk, kardeşlik ve sevgi içerikli mektuplara “muhabbet-nâme, meveddet-nâme, uhuvvet-nâme”; rütbece alt makamdan üst makama yazılanlara “arîza, şukka”; alçakgönüllülük göstermek için yazılanlara “varak-pâre” denilmiştir. Düzyazı ve mektup yazarlar “münşi”, devletin yazıcılığını resmî görev olarak yapanlar “nişancı” veya “tevkî” adlarıyla anılmışlardır. Münşilerin yazdığı özel veya resmî mektuplarla başka nesirlerin bir araya getirildiği eserlere “münşe’ât”, içinde sadece mektupların bulunduğu eserlere “mektûbât” adı verilmiştir. Münşilerin kimi zaman yazdıkları eserlere farklı isimler verdikleri de olmuştur (Ersoylu, vd., 1986:6/232; Çakır, 2006:21).

Münşe’âtlarda mektup yazmayı öğretmek amacıyla yazılmış örneklerin yanı sıra noktasız harflerle yazma, müzik terimleriyle yazma gibi sanat ve hüner göstermek amacıyla yazılmış mektuplar da bulunmaktadır. Ayrıca münşe’âtlar, ümera, hükemâ, sâdât, guzât, kudât, meşâyih ve vüzerâ vb. değişik meslek ve konumlardaki kişilere yazılacak mektupların yazılma biçimleri ve kuralları konusunda çeşitli örnekleri de içermektedir (Ersoylu, vd., 1986:6/232).

Klasik Türk Edebiyatında mektuplar muhtevalarına göre nâme (aşk mektubu), tebrik-nâme (tebrik etmek), tehniyet-nâme (kutlama), takrîz (bir eseri övme yazısı), taziyet-nâme (başsağlığı), arz-ı hâl (dilekçe), niyâz-nâme (büyüklerden dilek dileme), müzekkere (resmî dairelerden bir diğere bir işle ilgili olarak yazılan yazı), teşekkür-nâme, taleb-nâme, şükür-nâme, şefkat-nâme (referans, tavsiye), şikâyet-nâme, tesliyet-nâme, ubudiyet-nâme, duâ-nâme, iştîyâk-nâme, ilâm-nâme, irsal-nâme, davet-nâme, cevâb-nâme gibi adlar almaktadır (Gökyay, 1974:20; Ersoylu, vd., 1986:6/232; Gökbilgin, 1992:101; Kaşka, 2000:16; Çakır, 2005:106-141; Gökçe, 2006:11).

Eski dönem mektuplarının kendilerine has biçim özellikleri bulunmaktadır. Mektup kâğıdının en başına Allah manasına gelen “Hû” veya mektubu yerine ulaştırdığına inanılan bir tılsım olarak “Bih” yazılmakta (Ersoylu, vd., 1986:6/233) ve genellikle mektuba saygı ve selâm sözlerinden oluşan “ibtidâ” bölümüyle başlanmakta; sonra geçiş bildiren sözlerden oluşan “tahallüs” kısmıyla bir istek, duygu, düşünce veya bir habere yer verilen “taleb” kısmına geçilmekte; uygun bir dille de “intihâ” bölümünde mektubun bittiği bildirilmekte ve “dua” bölümüyle de sonlandırılmaktadır. “Dua” bölümünde mektubun yazıldığı kişi başta olmak üzere çeşitli şeyler için Allah’a dua edilmektedir. Bütün bunlardan sonra da mektubu yazanın imzası bulunmaktadır. Her mektupta olmamakla birlikte rütbe ve makamca yüksek derecedeki kişilere yazılan mektuplarda “ibtidâ” kısmından önce “elkâb” bölümü yer almaktadır (Derdiyok, 1999:735). Mektubun sonuna “dâ’iniz, el-fakîr, muhibb-i muhlis...” gibi yazılan sözlerin altına imza atılmaktadır (Ersoylu, vd., 1986:6/233). Klasik Türk Edebiyatında yazılmış mektuplara bakıldığında yazan ve yazılan açısından hiyerarşik bir yapının uygulandığı görülmektedir.

Klasik mektupların dışında kalan divanlarda ve mesnevilerde yer alan manzum mektuplar üzerine yapılmış çalışmaların yanı sıra bunların mektup niteliği taşıyıp taşımadıklarına dair çeşitli görüşler de bulunmaktadır (Tansel, 1964:391-392; Gökyay, 1974:20-21; Batislam, 2002:17-34;

Okay, 2004:29/17; Aydın, 2007:4). Mesnevilerde yer alan bu nitelikteki mektuplar, edebî ürüne samimiyet, canlılık, renk katmakla birlikte yazılış tekniği bakımından dönemin mektuplaşma geleneğini de yansıtmaktadır. Bu durum dönemin mektuplaşma geleneğinin şairler tarafından şiirlerde ustaca kullanıldığının bir göstergesidir.

Hüsn ü Aşk

Osmanlı Devleti'nin gerileme devri olan 18. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatının alışlagelmiş düzenini koruduğu; bunun yanı sıra mahallî konuların, günlük hayatın edebî ürünlere daha fazla girmeye başladığı bir dönemdir. 1757 yılında İstanbul'da doğan, asıl adı Mehmed Es'ad olan, Mevlevîlik yolunda ilerleyen Şeyh Gâlib, henüz 26 yaşında, bir mecliste Nâbî'nin *Hayrâbâd* adlı eserinin övülmesi neticesinde kendisinin daha güzelini yazabileceğini göstermek adına altı ay gibi kısa bir sürede *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisini 1783'te yazar. Şeyh Gâlib, 2041 beyit ve her biri altı kıta içeren dört tardiyeden oluşan *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde Hüsn ile Aşk arasındaki beşerî aşkı alegorik anlatım tekniğiyle kaleme alırken, salikin fenafillah mertebesine erişebilmek, zorlukları aşabilmek için bir mürsidin yardımına ihtiyacı olduğuna dikkat çeker (Okçu, 1999:19/29-30).

Seyr ü sülûkü anlatan *Hüsn ü Aşk* mesnevisindeki kişi ve yer adları tamamen tasavvufî niteliklere sahiptir. Mesnevide Hüsn Hüsn-i Mutlak (Allah); Aşk sâlik, derviş; Benî Mahabbet tarikat; Mekteb-i Edeb dergâh; Mollâ-yı Cünûn mürsid; Sühan insan-ı kâmil; Gayret mücâhede; İsmet ihlâs; Kalp Kalesi gönül; Hûş-rübâ nefistir. Ayrıca eserde yer alan kuyu, cadı, gulyabani, harâbe-i gam, deryâ-yı âteş ile diğer kişi ve yerler sâlikin aşmak zorunda olduğu engelleri temsil etmektedir (Okçu, 1999:19/30). Mesnevide olayların akışını değiştiren en önemli karakterlerden biri olan Hayret, rakip/engel gibi görünse de tasavvufta fenafillaha ulaşmak için aşılması gereken en zorlu makamlardan biridir. Bu makamı aşana "hayrân" denilir (Pala, 1989:1/427).

Hayret'in Ortaya Çıkması ve Hüsn ile Aşk'ın Ayrılış Düşmesi

Mesnevinin olay örgüsü içerisinde kabilenin yetkili ve sözü geçenlerinden biri olan Hayret, bir gün Nüzhetgeh-i Ma'nâ bahçesinde Havz-ı Feyz kenarında Hüsn ile Aşk'ın sohbetlerini duyar ve onların görüşmelerini yasaklar. Hayret'in bu kararı Hüsn ile Aşk'ın ayrılışlarına sebep olur. Bu bölüm "Peydâ Şüden-i Hayret ve Men'-i İştân Ez Musâhabet" başlığı altında on bir beyitte işlenir. Böylece Şeyh Gâlib, Hüsn ile Aşk'ın mektuplaşmasına kurgu içerisinde zemin hazırlar.

"Hayret'in Ortaya Çıkması ve Sohbetlerine Mâni Olması"

*Siyah yoksulluk elbisesi giyen perişan Mecnûn gibi kalem, hayâl Leylâsı'na sırları açıp şöyle başlar. Kabilede Hayret adında dertsiz bir yiğit vardı. O memlekete baştanbaşa hâkimdi ve bu iki sevgiliye hükmetmek isterdi. Kazâ casusundan Hüsn ile Aşk'ın birbirlerini istediklerini haber aldı. Felek gibi zulmetmeğe niyetlendi, aralarına ayrılık duvarı çekti. Bu iki cesur sevgilinin birbirlerini görmemelerine buyruk verdi. Onun bu emrine karşı gelmek çok zor bir işti. Çaresiz o iki ay parçası birbirlerinden ayrıldılar. Şu iki sevgiliye rahat vermeyen vefasız feleğe bak. Hüsn'ün güzelliği doğuda görünmeyen bir ay gibi çadıra kapandı. Aşk denilen o parlak güneş de kanlı şafaklar içinde yuvarlanıp gitti."*²

"Peydâ Şüden-i Hayret ve Men'-i İştân Ez Musâhabet" bölümü, Mecnûn'a benzetilen kalemin, Hüsn ile Aşk'ın ayrılığını hayal Leylâ'sına anlatmasıyla başlar. Beyitte "mecnûn" ve "kalem" in bir arada kullanılması başarı, kötülük ve şerden korunmak için okunan Kalem suresinin "Nûn ve'l-

² Peydâ Şüden-i Hayret ve Men'-i İştân Ez Musâhabet

840 Mecnûn-ı siyeh-libâs-ı hırmân/Ya'nî kalem-i güsiste-sâmân

Leylâ-yı hayâle keşf edip râz/Bu güne eder kelâma âğâz

Kim vardı kabîle içre bir merd/Hayret adı kendi şîr-i bî-derd

Hâkimdi serâser ol diyara/Zâbit geçinir bu iki yâre

Câsûs-ı kazâdan oldu âğâh/Kim Hüsn ile Aşk'dır hevâ-hâh

845 Gerdûn gibi cevre kıldı himmet/Çekdi ara yerde sedd-i fûrkat

Emr eyledi kim bu iki ser-bâz/Birbirine olmasın nazar-bâz

Emrine tehâlûf emr-i düşvâr/Ayrıldı ol iki mâh nâ-çâr

Seyr et ki sipîhr-i bî-vefâyı/Râhat komaz iki âsnâyı

Cây oldu cemâl-ı Hüsn'e çâder/Bir mâh idi oldu ser-be-hâver

850 Hem Hazret-i Aşk o mihr-i rahşân/Hûn-âb-ı şafakla oldu galtân (Doğan, 2002:184-186).

kalemi ve mâ yesturûne. Ma ente bini'meti Rabbike bimecnûnin" [Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabb'inin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.] (Kur'ân-ı Kerîm, 68/1-2) şeklindeki ilk iki âyetini hatırlatmaktadır. Üstelik bu kalem siyah elbise giymiştir. Şebüsterî (1993:90), "Siyah renk, sofilere göre kemal mertebesine mahsus bir renktir. Gece, nasıl karanlığıyla her şeyi örterse Tanrı'nın zat tecellisi de her şeyi, bütün mecazî varlıkları örter, yok eder. Bu bakımdan kemâl rengi, kara nurdur. Halifeler de siyah sarık sararlar." der. Böylece beyitte "Siyah yoksulluk elbise giyen perişan Mecnûn'a benzeyen kalem" ifadesiyle hem Leylâ ile Mecnûn hikâyesi hem de Mecnûn'un kemale ermişliği anılır. Şeyh Gâlib, bir nevi acilen Leylâ'ya ulaşması için Mecnûn'a kısa, meseleyi özetleyen haber niteliğinde bir mektup yazdırır. Haber vermek amacıyla yazılan bu mektup, ivediliğinden olsa gerek kısa tutulmuş ve geleneksel mektup yazım kurallarını içermemesi muhtemelen bu sebebe bağlanarak hissettirilmek istenmiştir. Bu mektubun konusu, Hayret'in Hüsn ile Aşk'ın sohbetlerine engel olmasıdır. Şeyh Gâlib, beşerî aşk ile başlayıp sonu ilahî aşk ile biten Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin iki âşığını eserine dâhil ederek, okuyucuda bu âşıklar arasında eskiye dayalı bir dostluğun olduğuna dair izlenim uyandırmak istemiş ve olayların da bu yönde gelişeceğinin ipucunu vermiştir. Bu âşıkların ortak noktaları, aşk ve âşıklık yolunda olmalarıdır. Hayret, Mecnûn'un gözünde diyara baştanbaşa hükmedebilen, güçlü, dertsiz bir yiğittir. O, kaza casusunu kullanarak iki âşıktan haberdar olmuş ve tıpkı zalim felek gibi iki âşığın arasına ansızın ayrılık duvarını çekmiştir. Casus, "ajan" (Türkçe Sözlük, 2005:352) demektir. Bu benzetmeyle de etrafın karışacağı hissedilir. Hayret'e karşı koymak imkânsızdır ve çaresiz kalan iki âşik da verilen emre uymak durumundadır.

Bir toplumun zihniyetini, yaşama biçimi, gelenek ve görenekler, inançlar, ahlak anlayışı, dünya görüşü, din, kültür, ekonomik ve sosyal-siyasî şartlar vs. oluşturur. Toplumu, toplumun kültürünü, medeniyetini ve ideolojisini tanıtan birçok kavramın bir araya gelmesinden doğan ve toplumların yaşayış biçimlerini belirleyen ataerkil, otoriter, relativist ve demokrat olmak üzere dört temel zihniyet vardır; bunların her biri de kendine has hususiyetler içermektedir (Mahçupyan, 2000:32-33). Bu zihniyetler çağlara göre Orta Çağ, Yakın Çağ gibi adlar da alırlar. Çağlar dikkate alınarak yüzyıllar yorumlandığında, toplumlarda farklı görüşlerin bir arada bulunduğu dikkat çeker; ancak döneme baskın gelen bir hâkim zihniyetin olduğu da aşikârdır. Zihniyet açısından çağların kesin tarihî sınırları çizilememekle birlikte yönetim biçimlerinden, yaşayış tarzlarından, inanışlarından, genel zihnî yapıları çıkartılabilir. Orta Çağ'ın en belirgin özelliği toplumların geleneğe kayıtsız şartsız bağlılıklarıdır. Gelenek ise dinî kıymetlerin oluşturduğu değerler sistemidir (Ülgener, 2006:61). Orta Çağ'ın bu yapısı ataerkil zihniyetle benzerlik gösterir. Ataerkil zihniyetin en temel ideolojisi dindir ve buna göre dünyada her şeyin kendine özgü bir yeri vardır. Bu zihniyette, evren ve tüm canlılar, önceden belirlenmiş ilahî bir hiyerarşiye göre sıralanmışlardır (Mahçupyan, 2000:165). Otoriter zihniyet de hakikatin bilgisine sahip olanları hiyerarşik bir yapı içinde toplumdan farklılaştırır. Böylece yöneticiden yönetilene doğru tek yönlü bir ilişki ortaya çıkar (Mahçupyan, 2000:167). Hüsn ile Aşk da çaresizce, istemeden de olsa dönemin ataerkil, otoriter yapısına ayak uydurmak zorundadır.

Ayrıca Mecnûn, bu iki âşığın ayrılmasını "vefasız" olarak nitelendirdiği felektan, onların bahtından da bilir. Klâsik Türk şiirinde yaşanan ayrılık, genelde feleğe, bahta, kadere bağlanır. Artık, üzüntü, keder içerisinde o aya benzeyen Hüsn eve kapanmış; o parlak güneşe benzeyen Aşk da Hüsn'den uzaklaşmıştır. İbn Hazm (2018:162), böyle bir ayrılığı "buluşup görüşmenin engellenmesinden ve sevgiliye âşığına kendisini göstermesinin yasaklanmasından kaynaklanan bir ayrılık vardır. Sevdiğin kişi seninle aynı binada oturuyor olsa bile, bu bir ayrılık, hem de yaman bir ayrılıktır, çünkü sevgili erişilmez bir durumdadır. Böyle bir durum, çok büyük üzüntüye ve ümitsizliğe sebep olur." şeklinde ifade etmektedir.

Hüsn, kendisini Aşk'tan ayıran Hayret'i artık düşman olarak görmekte, onu yalnız yakalayıp kavga etmeyi düşünmekte, yürekte bir ah çekip onun evini yakıp yıkmayı hayal etmektedir. Mesnevide iki beyitten oluşan bu bölüm "Hayâl Besten-i Hüsn" başlığını taşımaktadır.³ Hayret'e hesap sormak isteyen, kavga etmek için fırsat kollayan, intikam almayı hayal eden Hüsn, bu

³ Hayâl Besten-i Hüsn

851 Hüsn öyle hayâl kurdı gûyâ/Tenhâ ede Hayret ile gavgâ

Ya'nî ki çekip bir âh-ı cân-sûz/Ol düşmene ola hân mân-sûz (Doğan, 2002:186).

düşünce yapısıyla, kadere razı gelmek istemeyen, cesur, pasif olmayan bir kadın izlenimi uyandırır.

Sühan'ın Hüsn'e Nasihati

Bu durumu anlayan Sühan, Hüsn'e yardım için hemen gelir ve nasihatte bulunur. Bu bölüm "Pend-dâden-i Sühan" başlığı altında on bir beyitten oluşmaktadır. Sühan'ın ilk öğüdü Hüsn'e, Hayret'e sitem etmemesi ve onunla arasını iyi tutması gerektiğidir. Çünkü Hayret, Aşk'ın yüzünün aynasıdır ve bu aynayı kırmak doğru değildir. Hüsn'e mektup yazmasını tavsiye eden Sühan, mektubu derhal götüreceğini de söyleyerek Hüsn'ün biraz olsun teselli bulmasını sağlar.

"Sühan'ın Nasihat Vermesi

Sühan birdenbire gelip yetişti, ama biraz bozuk düzen yetişti. Hüsn'e nasihat etmeye başladı. 'Sakin Hayret'e sitem oku atma. O yiğit ile bozuşmanız uygun değildir. Onu Aşk'ın yüzünün aynası bil. Gönlünün ahını sarhoş bir zenciye çevirme, Aşk'ın aynasını kırıp da gitme.' Sühan delilleri tek tek sayıp bitirdi; kısaca sözü şuraya getirdi: 'Hayret'in bir yüzünü Aşk'tan yana bil, bu binayı yıkmak uygun iş değildir. Sen mektup yaz, ben derhal götüreyim. Bir zaman da böyle hoş vakit geçir. Hayret ile savaşmaktan vazgeç. Böylelikle Aşk da senden memnun kalsın.' Güzel Hüsn de çaresiz kalıp mektup yazmaya kanaat etti. Her ne kadar kaleminde söz çok idiye de neredeyse kan ağlayacaktı. Sühan'ın nasihatine uyarak hâlini şöyle anlattı:"⁴

Sühan artık kurtarıcı, sorun çözücü, haberci olarak devreye girmiştir. Böylece mektup tarzı anlatım tekniği ve mektuplaşma geleneği de iki âşığın görüşmelerinin engellenmesiyle olay örgüsüne dâhil edilecek ve ilk mektup Hüsn tarafından yazılacaktır. İbn Arabî (1998:95) "Bil ki, Allah için, kullarına duyduğu sevgide, iki sevgi ya da iki ilgi vardır. Bu sevgi, iradeye bağlı bir özelliktir. Birincisi, başlangıçtan beri Allah'ın onlara, kullara duyduğu sevgidir. İşte bu sevgiyle Allah onlara, kendine bağlanmalarını sağlamıştır." der. Mesnevide de ilk mektubu Hüsn'ün yazması, Aşk'a beslediği sevgiden kaynaklanmaktadır.

Hüsn'ün Aşk'a Mektubu

Çaresiz kalan Hüsn, hocası Sühan'ın öğütlerinden sonra Aşk'a mektup yazmaya karar verir. "Arz-ı hâl" sözcüğünü kullanır. Arzuhâl, "çok uzun mektup" anlamına da gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2005:127). Hüsn'ün söyleyecek o kadar çok sözü vardır ki neredeyse mektubunda kan ağlayacaktır. Hüsn, hâlini arz etmek için mektubunu yazmaya başlar ve buna "Nâme-i Hüsn Bâ Aşk" der. Mektup elli beyit içermektedir. Nâme, daha çok aşk mektubu için kullanılır (Kaşka, 2000:20). Hüsn de özellikle "nâme" sözcüğünü tercih etmiş gibidir. Fakat Hüsn, mektubunda sadece sevgisini, aşkını dile getirmeyi değil içine düştüğü bu zor durumdan kaynaklı uğradığı haksızlığı da Aşk'a bildirmek; yaşanan bu ayrılık sürecinde mektup vasıtasıyla Aşk'ın hâlini, düşüncelerini ve gerçek niyetini de öğrenmek ister.

Hüsn'ün mektubu şekil yönünden o dönem mektup yazım kurallarının çoğunu içermektedir. Hüsn, mektubuna Allah'ın adını anarak, onun erişilmez özelliklerinden, yüceliğinden söz ederek başlar ve sonra Peygamber'i, sahabelerini ve çocuklarını selamlar. Burası mektubun "ibtidâ" kısmıdır.

⁴ Pend-dâden-i Sühan

Fî'l-hâl gelip Sühan yetişdi/Ammâ ki bozuk düzen yetişdi
Hüsn'e niçe nusha etdi âğâz/Kim Hayret'e olma nâvek-endâz

855 Ol merd ile düşmez inkisârın/Âyînesidir cemâl-i yârin
Âh-ı dilin etme zengî-i mest/Âyîne-i Aşk'ı etme işkest
Bürhânları serd edip temâmî/Bu oldu ki zübde-i kelâmı
Yıkmak bu binâyı nâ-revâdır/Kim bir yüzi yârdan yanadır
Sen nâme yaz eyleyim ben isâl/Bir dem dahi böyle hûş geçir hâl

860 Hayret'le savaşma geç geçenden/Hoşnûd ola ta ki Aşk senden
Nâcâr kalıp hemen ol âfet/Mektûb ile eyledi kanâ'at
Söz çokdı egerçi hâmesinde/Kan ağlayayazdı nâmesinde
Ol nusha çü imtisâl kıldı/Bu tarz ile arz-ı hâl kıldı (Doğan, 2002:186-188).

Mektubun kime yazıldığı da “Bu nâme o yâr-ı câna gitsin/Bir âhdır âsmâna gitsin” beytinden açıkça anlaşılmaktadır. Mektubun bu kısmını “tahallüs” olarak değerlendirmek mümkündür. Buradan sonra mektubun “taleb” bölümüne geçilir.

“Taleb” bölümünde Hüsn kendisini “fakîr” olarak küçültürken, gönül kırıklığını da buruşmuş, kırışmış bir mektup kâğıdına benzetir. Aşk’ı da sultana benzeterek yüceltir; ancak zalim demekten de geri kalmaz. Kütükoğlu (1995:51)’na göre “Allah’ın adının anıldığı ‘da’vet/tahmîd/temcîd’ rûknünden sonra gelen ve ‘mürselün ileyh’ denilen belgenin muhatabının sıfatlarının sayıldığı, mevkiinin belirtildiği, bazan da isminin yazıldığı rûkne elkâb adı verilirdi.” Hüsn de Aşk’ı padişah olarak anarken, zalim sıfatını uygun görür. Resmî mektuplarda yer alan “elkab”ın Hüsn’ün mektubunda “taleb” bölümüne dâhil edildiğini söylemek mümkündür. Hüsn, mektubunun Aşk’ın nazarında hiçbir değerinin olmadığını düşünür. Bu ifadelerle alt makamdan üst makama yazılmış bir mektup izlenimi uyandırılmak istenmiştir. İlk olarak Hüsn, Aşk’a eskiden sevildiğini, şimdi ise neden sevilmediğini sorar. Kendisini unutup unutulmadığından emin olmak adına hayatında başka birisinin olup olmadığını da sorgular. Mektubun “taleb” bölümünün bu kısmı tamamen şikâyetten ibarettir. Şikâyet-nâmeler, genelde karşılaşılan olumsuz bir durumdan şikâyet etmek için yazılan mektuplardır. Şikâyet-nâmelere “arz-ı hâl, ilâm” da denildiği görülmektedir. Bu tür mektuplar genellikle rütbece küçük bir zattan büyük bir zata veya makama gönderilirler. Şikâyet gerekçeleri arasında maruz kalınan bir haksızlığın veya uğranılan zararın dile getirilmesi olabileceği gibi görevini kötüye kullanan birini üst makama bildirme de olabilir. Şikâyet-nâmeler “bir durumun bildirilmesi” yönüyle ilâm-nâmelere de benzer. Fakat ilâm-nâmelerde bir şahsı veya kurumu yetkili olan bir başkasına şikâyet söz konusu değildir. İlâm-nâmeler daha çok hâlin arz edilmesinden ibarettir (Çakır, 2005:119-121). Hüsn de kimden, neden şikâyet ettiğini üst makam olarak gördüğü Aşk’a arz eder. Bu yüzden Hüsn’ün mektubu bu yönüyle bir şikâyet-nâme; ayrıca hâlini arz etmesinden dolayı da bir ilâm-nâmedir. Hüsn, mektubunun devamında kendisini bu hâle ayrılığın düşürdüğünü, hasta olanın sayıklamasının mazur görülmesi gerektiğini belirterek üslubunu yumuşatır. Bu ayrılığın başlarına birdenbire bela gibi geldiğini düşünen Hüsn, Allah’tan kavuşmalarını sağlamasını da diler. Yalvarmak zorunda kalan Hüsn, temelde nazlı olduğunu ve kadının toplumdaki konumunu “Her ne kadar kadın kılıcı iyi kullansa da yanlış işleyen şeyleri, haksızlığı, adaletsizliği gidermeye, düzeltmeye gücü yetmez” sözleriyle dile getirerek çaresizliğini, acizliğini bildirir.

Hüsn, mektubunda Aşk ile geçirdiği o mutlu günleri de hasretle anar. Aşk’a “Eğer sözünün eriyen, beni ihmal etme.” der. Ayrılığın kendisini nasıl güçsüz, takatsiz bıraktığını, kavuşma ümidinin yerine hasretin geldiğini ve Hayret’in kavuşmalarına engel olduğunu söyler. Bu ayrılığa son verme kudretinin ise Aşk’ın elinde olduğunu belirterek, mektup yerine kendisinin gelmesini açıkça talep eder. Hatta Hüsn, Aşk’ı yücelterek “Kudretli kişinin aciz birinin yaptığını yapması doğru olur mu?” diyerek kendisi gibi mektup yazmasının doğru olmayacağına tekrar vurgu yapar. Aşk’ın hâline acımasını, merhamet göstermesini isteyen Hüsn, güneş-zerre ilişkisini hatırlatarak “Güneş bile zerreyi sayar” der. Eğer hâline acımazsa da bunun cezasının ahirette çekileceğini söyleyerek dinî inancı devreye sokar. Aşk’ı ne kadar sevdiğini, ona sınımsız bağlı olduğunu söylemekten de asla çekinmez ve kendisini terk etmemesini ister. Ümitsizlik içinde artık Aşk’a kavuşamayacağını düşünen Hüsn, Aşk’ın kendisini ölü ya da diri bir şekilde bulmasını ister.

Hüsn’ün Aşk’tan daha başka beklentileri de vardır. Bu beklentiler Aşk’ın davranışlarıyla alakalıdır. Eğer kendisine biraz ilgisi varsa Aşk ağlayıp inlemelidir. Çünkü Hüsn, aşkları ifşa olduğunda kabilenin kavuşmalarına müsaade edeceğini düşünmektedir. Bu düşüncesiyle Hüsn, karşımıza pes etmeyen, aşkın peşinde koşan, çözüm üreten, zeki bir kadın olarak çıkmaktadır. Eğer bu aşk macerasından incinmek istemiyorsa kendisine boş yere zulmetmemesini de söyler ve Allah’tan korkması gerektiğini bildirir. Ayrıca Hüsn, bu zulmün Aşk’tan geldiğini, bu derde kendi kendine düşmediğini, Aşk’ın yıldızını kararttığını, Allah’ın intikamından korkmasını, onun da bir gün kendi durumuna düşerse ahı gibi yanabileceğini dile getirerek onu ikna etmeye çalışır.

Hüsn mektubunun sonlarına doğru kendisini “hâksâr/sefil” olarak niteler. “Hâksâr” sözcüğü, o dönem mektuplarının sonuna imzadan önce yazılan “dâ’iniz, el-fakîr...” gibi sözcükleri hatırlatmak amacıyla Şeyh Gâlib tarafından özellikle kullanılmış gibidir. Mektubunda beklentilerini sıralayan Hüsn, eğer bunlar gerçekleşmeyecekse de bir söz ile teselli bulabileceğini

ifade eder. Hüsn, Aşk'a kendi yerinde olmadığı için Allah'a şükretmesi gerektiğini söyler ve davranışları onu utandırıyor ise kendisine doğru yolu göstermesini ister. Aşk'ın kendisi gibi âşık olmadığını düşünen Hüsn, kaderin ne getireceği belli olmaz diyerek bu konuda Aşk'ı uyarmaktan da geri kalmaz.

Mektupta dönem geleneğini bulmak da mümkündür. Döneme göre böyle bir aşk macerasında ilk adım erkekten gelmelidir. Eğer erkek istemezse vuslatın gerçekleşmesi imkânsızdır, ağlayıp inlemelerin bir faydası yoktur. Dönem âdetlerine uygun hareket etmeyen Hüsn, hâkim zihniyetin de farkındadır. Bütün bunlara rağmen aşkı itiraf eden, çektiği acıyı, üzüntüyü dile döken, elinden gelen her şeyi yapan Hüsn, artık bu işe kendisinin değil de Aşk'ın çözüm bulması gerektiğini söyler.

Hüsn, Aşk'a "ay yüzlü" diye seslenerek sözünün bittiğini bildirir. "Allah sonunu hayretsin." diyerek de mektubunu sonlandırır. Mektupta böylece "intiha" ve "dua" kısımlarına da yer verilir.

"Hüsn'ün Aşk'a Mektubu

Mektubuma ebedî, ezeli, hayat verici ve rahman olan Allah'ın adıyla başlarım. Göğü yerden yüksek tutan, gökten yere rahmet indiren, arzu sarayını yıkan, ümit ayağını kıran, arzu edenlere nasibini veren, şairleri meşhur eden, iyiyi kötüyü yoktan var eden, zühde ve zahitlere makam bahşeden Allah'ın adıyla. Ondan sonra ümmetin şefaâtçisi olan zata, sahabelerine evladına hepsine selâm olsun.

Bu mektup canımın sevgilisine gitsin. Bir ahtır göklere ulaşsın. Her ne kadar gönül ıstırapı anlatılmasa da ateş gibi olduğundan gizlenemez.

Bir fakirden gelen bir mektubun kâğıdı gönlü gibi buruşuktur. Bu mektup hükümdar olan bir zalime gidiyor ve o buna ayağının toprağı nazarıyla bakıyor. Ey kölesiyle dost olan hükümdar, şimdi niçin ondan nefret ediyorsun? Vaktiyle baktığın zavallı bendim, şimdi kime bağlısın efendim? Gerçi benden çok uzak olmadığını bilirim, o kadar da vefasız değilsin. Ayrılık bildiklerimi de tüketti. Hasta olan sayıklamaz mı? Bu birdenbire gelen belâdır. Allah sonunda kavuşma nasip etsin. Yalvarmak zorunda kaldıysam da nazeninim. Kafes içinde elimden ne gelir? Kadın kılıcı ustaca kullansa da emelinin sazı bozuk düzendir. Seninle beraber olduğum zamanlar arzu kadehiyle sarhoştum. O zamanlar hâlimin nasıl olduğunu biliyordun. Eğer mertsen beni ihmal etme. O hâl benden gittiğinden beri güçsüzüm, mecalsizim. Önceleri avareydim, şimdi kolum kanadım kırık. Bu şehre ayrılık gamı gelince kavuşma ümidi gitti, onun yerine hasret geldi. Hayret kavuşmamıza engel oldu; sen bari bir mektupla yetinme gel. Kudretli insanın zayıfın yaptığı işi yapması iyilik kanununa uyar mı? Farz edelim ki bir toprak yığınıyım, ama şüphesiz sevgilimin ayağının toprağıyım. Göklerin hükümdarı olan güneş bile zerreyi sayar. Ey hâlime acımayan sevgili, ahirette hesap gününü unutma. Yıllarca baharının gülüydüm, sonbahar gelince soldum. Sana canla başla bağlandım, gücüm kadar da hizmet ettim. Müşkül durumda kaldığım şu anda bu âcizi terk etme. Artık benim sana gelmem imkânsız. Sen beni ölü ya da diri bul, ihmal etme. Ya sana kavuşarak muradımı alacağım ya da ölü olarak adımı ölümsüz yapacağım. Hayret beni ah ile çaresiz bıraktı. Ey yiğit artık sana gayret etmek düşer. Eğer sen de biraz olsun bana ilgi duyuyorsan, ağlayıp inlemelere alış. Kabile elbette bunu duyar ve beni sana vererek ahını sustururlar. Eğer bu macera seni incitiyorsa zulmetme, Allah'tan kork. Bu derdi ben icat etmedim, bunca zulüm senden bana geldi. Ey yıldızımı karartan ay! Allah'ın intikam almasından kork. Sen de bir belâyâ düşer ve ahım gibi yanarsın. Bu sefili gaflette bırakma, bari bir söz ile teselli et. Eyyasemin bedenli, Allah'a şükret, ya senin yerinde ben, benim yerimde sen olsaydın? Benim âleme rezil olduğumdan utanıyorsun, bana doğru yolun hangisi olduğunu göster. Âşıktan utanma duygusu olur mu? Bir şey kendi miktarını aşar mı? Bu derdin sende olmadığını bilirim. Unutma feleğin rüzgârı çoktur. Perdenin arkası belli değil, nice bilmeyenler bu derde düştü. Kabilede âdet sevginin senden bana gelmesidir. Erkek kızdan nefret ederse kız ister istemez evde kalır. Ağlayıp inlemesi faydasızdır, gamının tufanına kıyı olmaz. Benden gam, keder ve itiraf ateşi, tedbir almak senden, iş sende biter.

Ey ay yüzlü, sözüm burada bitti.

Allah sonunu hayretsin."⁵

Hüsn, mektubunda hakkını arayan, cesur, pes etmeyen, sevgisinden emin, duygularını dışa vurmadan çekinmeyen, sözünü esirgemeyen, çözüm üreten, zeki bir kadın görüntüsü çizmekle birlikte aşkıdan kaynaklı ayrılığa tahammül edemeyen, sabırsız, ümitsiz, şüpheli olarak da görülmektedir.

Sühan'ın Mektubu Aşk'a Ulaştırması

Hüsn, mektubunu bitirince Sühan'a verir ve Sühan da Aşk'a götürmek için hemen yola çıkar. Mektupların yazılana iletebilmesi için güvenilir bir kişiye ihtiyaç vardır. Mesnevîde bu görevi üstlenecek kişinin Sühan olması iki aşkın güvendiği kişi olmasından kaynaklanmaktadır. İbn Hazm (2018:70), "Sevgililer arasında tam bir güven ve yeterli bir yakınlık oluştuğunda işin içine artık haberci girer. Haberciyi büyük bir özenle aramak, en gönlü yüceyi ve en becerikliyi seçmek

⁵ Nâme-i Hüsn Bâ Aşk

- Ser-nâme-i nâme nâm-ı Yezdân/Kayyûm u Kadîm ü Hayy ü Rahmân
 865 Yerden gögi eyleyen ser-efrâz/Gökden yere rahmet eden ifrâz
 Vîrân eden ârzü sarâyın/İşkeste eden ümîd pâyin
 Kâm-âver eden heves-gerânı/Nâm-âver eden sühan-verânı
 Nîk ü bedi yokdan eden îcâd/Mansûbe-küşâ-yı rind ü zühhâd
 İsrâ ola ba'd ez în tahiyet/Ol zâta k'odur şeff'i-i ümmet
 870 Ashâb-ı güzîn ü âl ü evlâd/Ber cümle-i şân selâmhâ bâd
 Bu nâme o yâr-ı câna gitsin/Bir âhdır âsmâna gitsin
 Gerçi gam-i dil beyân olunmaz/Âteş gibidir nihân olunmaz
 Bu nâme ki bir fakirdendir/Gönli gibi kâğıdı şikendir
 Bir zâlimedir ki pâdşehdir/Nâmem nazârında hâk-i rehdir
 875 Ey bendesine enîs olan şâh/Şimdi ne sebebden etdin ikrâh
 Manzûrun olan şikeste bendim/Şimdi kime bestesin efendim
 Gerçi bilirim cüdâ değilsin/Ol rütbe de bî-vefâ degilsin
 Hep bildigimi tüketti hicrân/Bîmâr olan eylemez mi hezyân
 Bir dâhiyedir ki düşdi nâgâh/Encâmını vuslat ede Allâh
 880 Düşdümse niyâza nâzenînim/Elden ne gelir kafes-nişînim
 Zen her ne kadar ki tîğ-zendir/Sâz-ı emeli bozuk düzendir
 Ol dem ki seninle hem- nefesdim/Ser-mest-i piyâle-i hevesdim
 Ma'lûm idi kim ne gûnedir hâl/Ger merd isen etme sen de ihmâl
 Ol hâl güm oldu bî-mecâlim/Âvâre idim şikeste-bâlim
 885 Bu şehre gam-ı firâk geldi/Vuslat gidip iştîyâk geldi
 Hayret bana vasla oldu mâni'/Bir nâmeye sen de olma kâni'
 Makbûl dutar mı şer'-i himmet/Nâçâr işin ede ehl-i kudret
 Farz eyleyelim ki hâk-sârım/Yok şübhe ki hâk-i pâ-yi yârim
 Hurşîd ki şâh-ı âsmândır/Ger zerreyi saymaya yamandır
 890 Ey hâlîme rahmi olmayan yâr/Fikr eyle ki rûz-i âhîret var
 Yıllarca gül-i bahârın oldum/Âhir ki hazân erişdi soldum
 Etdim sana cân u serle râğbet/Hem kudretim olduğınca hizmet
 El-ân ki hâlîm oldu müşkil/Terk etme bu zârı merhamet kıl
 Benden sana gayri olmaz ikbâl/Vasl u ecelimden etme ihmâl
 895 Ya vasl ile senden alırım kâm/Ya merg ile zinde eylerim nâm
 Hayret beni kıldı zâr u muztar/Gayret sana düşdi ey dil-âver
 Ger var ise sende bana râğbet/Var âh u figâna eyle âdet
 Elbetde kabîle gûş ederler/Vaslımla seni hamûş ederler
 Âzürde isen bu mâcerâdan/Cevr eyleme havf kıl Hudâ'dan
 900 Ben eylemedim bu derdi îcâd/Senden bana oldu bunca bî-dâd
 Ey ahterimi siyâh eden mâh/Vehm eyle ki müntakimdir Allâh
 Bir âfete sen de düş olursun/Âhım gibi şu'le-pûş olursun
 Hasretde koma bu hâk-sârı/Bir sözle tesellî eyle bâri
 Şükr eyle Hudâ'ya ey semen-ten/Ya sen ben olaydın âh ben sen
 905 Rûsvâyılığım edersen ikrâh/Göster bana doğrusun nedir râh
 Aşıkda hayâ karar eder mi/Mikdârını şey güzâr eder mi
 Sende bilirim bu derd yokdur/Çarhın belî rûzgârı çokdur
 Ma'lûm degil verâ-yı perde/Çok bilmeyen uğradı bu derde
 Belli ki kabîle içre âdet/Senden banadır hemîşe râğbet
 910 Er kim ede nâm-zedden ikrâh/Duhter kalır evde hâh-nâ-hâh
 Hiç âh ü enîni çâre vermez/Tûfân-ı gamı kenâre vermez
 Benden gam u derd ü sûz-ı takrîr/Senden biter iş sen eyle tedbîr
 Söz erdi hitâma işte ey mâh/Hayr ede netîcesini Allâh (Doğan, 2002:188-196).

gerekir. Aslında haberci (kendisini seçen kimsenin) akıl ve zekâ düzeyinin göstergesidir. Sevgilinin dirimi de ölümü de ayıbının gizlenmesi de dışa vurulması da Allah'tan sonra onun elindedir. O yüzden habercinin vazifesini hakkıyla yapabilen, hünerli, basit bir işaretle gizli olanı anlayabilen, gönderenin unuttuğu bir şeyi kendi aklıyla düzeltip yoluna koyabilen, görüp gözlediğini olduğu gibi aktarmasını bilen biri olması gerekir. Sözün özü, haberci ağzı sıkı, sadık, mütevazı ve nasihatçi biri olmalıdır.” der. Sühan da bu niteliklerin hepsine sahiptir. Sühan'ın mektubu aşka götürmesi mesnevîde “Âverden-i Sühan Nâmerâ Ber Aşk” başlığı altında on iki beyitte işlenir.

“Sühan'ın Mektubu Aşk'a Götürmesi

Söz bitip mektup Sühan'ın eline verince Sühan yola çıktı. Hüthüt gibi sultana uçup gitti. Aşk'ı sessiz ve sakin, eski tarzı gibi şaşkın buldu. Sanki ne gam ateşi ne sevgilinin hayali ne dost ne rakipler vardı. Sühan ona dedi ki: 'Yeter bu hâlin, mektubu aç da hâlden haber al. Hem bak ki biricik Hüsn'ün senden nasıl yüz çevirmiş. Bin ümitsizlikle şikâyet edip, ayrılık sözünü hikâyet etmiş.' Aşk o sözü duyunca ayıldı ve tekrar düşüp yine bayıldı. Bir vakit kendinden geçti, sonra kanlı gözyaşlarıyla söze başladı. 'O nasıl mektup ve nasıl matem elbisesidir?' diye sordu. Mektubu alıp baştan sona okuyunca işin aslını anladı. Hemen eline kalem alıp cevap yazdı.”⁶

Şeyh Gâlib, Sühan'ın kuş misali uçarak vakit kaybetmeden gittiğini ifade edebilmek adına onu Hüthüt'e benzeter. Sühan, Aşk'ın yanına geldiğinde onu yine eskisi gibi sessiz, sakin, şaşkın ve tepkisiz bulur; Aşk'ı uyararak kendisine gelmesini, bir an önce mektubu açıp okumasını ister. Sühan, mektubun içeriği hakkında Aşk'ı biraz bilgilendirir ve mektupta ayrılıktan söz edildiğini söyler. Burada Sühan'ın mektubun içeriğini biliyor olması, mektubu okuduğuna dair bir izlenim uyandırır da o Hüsn'ün mektuba dönmüş hâlden, mektubun içeriğini anlamıştır. Çünkü Hüsn mektubuyla bir hâldedir. Buradan Hüsn'ün özü sözü bir olduğu da anlaşılmaktadır. Mektupta ayrılıktan söz edildiğini duyan Aşk, önce bir an kendine gelir; duyduğu üzüntüyle tekrar kendini kaybeder ve sonra gözyaşları içerisinde Hüsn'ün niye böyle düşündüğünü anlamaya çalışır. Mektubu baştan sona okuduğunda ise gerçeği kavrar. Gerçek, Hüsn'ün onu ne kadar çok sevdiği, ayrılmayı hiç düşünmediğidir. Hüsn'ün mektubuna hemen cevap yazmaya başlar.

Aşk'ın Hüsn'e Mektubu

Aşk mektubunun muhtevasının cevap niteliğinde olduğunu mektuba geçmeden önceki kısımda beyan eder. Cevâb-nâmeler, bir soruya cevap vermek amacıyla veya yazılmış bir mektuba karşılık vermek amacıyla yazılırlar. Bu tarz mektuplar her makamdan her makama yazılabilir. Herhangi bir sorunun çözülmesi için yazılmış olan mektuplar ise daha çok üst makamdan alt makama yazılırlar. Bu tür mektuplarda sorulan soru veya sorular her yönüyle ele alınır ve birden fazla cevap ortaya konarak içlerinden uygun olanın seçilmesi istenir. Sorulara verilecek cevapların yine soru içinde verilmesi muhataba karşı tevazu göstergesidir (Kaşka, 2000:21, Çakır, 2005:141). Aşk'ın da mektubu bu özellikleri taşımaktadır. Mesnevîde Aşk'ın mektubu “Sûret-i Nâme-i Aşk” başlığıyla kırk iki beyitte işlenir. Aşk'ın mektubu Hüsn'ün mektubuyla aynı adı taşımakla birlikte daha kısadır.

Aşk da mektubuna o dönem mektup yazma geleneğine bağlı kalarak Hüsn gibi Allah'ın adını anarak ve Peygamber'i, ailesini selamlayarak başlar. Bu ifadeler mektubun “ibtidâ” bölümüdür.

⁶ Âverden-i Sühan Nâmerâ Ber Aşk

Ol dem ki kelâm erip hitama/Dest-i Sühan'a verildi nâme
915 Aldı Sühan azm-i râh kıldı/Hüdhüd gibi kasd-ı şâh kıldı
Buldi gelip Aşk'ı lâl ü hâmûş/Âyîn-i kadîmi üzre medhûş
Ne düzah-i gam ne zevk-i didâr/Gûya ki ne yâr var ne ağıâr
Dedi ki Sühan yeter bu ahvâl/Bu nâmeyi aç da gör nedir fâl
Hem bak ki Cenâb-ı Hüsn-i yektâ/Senden nice eylemiş teberrâ
920 Bin ye's ile eyleyip şikâyet/Fürkat sözün eylemiş hikâyet
Aşk ol sözi gûş edip ayıldı/Tekrâr düşüp yine bayıldı
Bir nice zamân geçip özinden /Geldi söze kan gelip gözünden
Sordı ki ne güne nâmedir ol/Göster ne siyâh-câmedir ol
Çün aldı nigâh edip serâpâ/Fehm etdi nedir meâl-i da'vâ
925 Ol an alıp eline hâme/Yazdı o da bir cevâb-nâme (Doğan, 2002:196-198).

Aşk, siyah bir kıvılcıma benzeyen bu mektubun kendisinde yarattığı duyguyu “ciğerimin ateşinin külüdür” sözüyle Hüsn’e bildirir. Bu ifadeler de mektubun “tahallüs” kısmıdır.

Aşk, mektubunun “taleb” bölümüne Hüsn’ü padişaha, kendisini köleye benzetererek başlar ve Hüsn’ün acı sözleriyle kendisini öldürdüğünü bildirir. Aşk, acımasızlığı Hüsn’ün sıfatı olarak kullanmıştır. Bu ifadeyi “elkâb” olarak değerlendirmek mümkündür. Aşk, Hüsn’e seslendikten sonra ilk tedbirden kastının ne olduğunu sorar. Elinden bir şey gelmediğini, Hüsn gibi acı çektiğini, ayrılıktan söz eden bu mektubun gönlünde ok gibi yara açtığını, cehennem haberi getirdiğini bildirir. Hüsn’ün mektubu, Aşk’ta istenilen tesiri yaratmıştır. Aşk, Hüsn’ün ayrılıktan bahsetmesinin kendisinde yarattığı derin acıları dile dökmeye devam eder. Mektubun ilerleyen satırlarında Aşk, uzun zamandır sessiz kalmasının sebebini ayrılık korkusuna bağlayarak açıklar ve hüznü olduğunu belirtir. Bu durumun da Hüsn tarafından yanlış anlaşıldığını söyler. Kendisini kuyuya düşen Yûsuf’a benzeten Aşk, Züleyhâ’nın aşktan nasibini almamış olduğunu söyleyerek yaşadığı üzüntünün derecesini tarif eder. Kendisini güle benzeten Hüsn’e “Asıl kan içinde olan benim” der. Aşk, Hüsn’ün kendisini düşkün bülbül gibi görmesini de istemez. Hüsn’ü aydınlık günün güneşine benzeten Aşk, gamdan harap olduğunu anlatır. Aşk bu ayrılığa tahammül gösterdiğini, bunu da Hüsn’ün yanlış anladığını izah eder. Bülbül-gül, pervane-mum aşklarını hatırlatarak kendisini pervaneye benzeter ve bülbül gibi feryat figan etmediği için suçlanmaması gerektiğini izah eder. Böyle davranışlar sergilemek kazançlı gibi görünse de bunun bir çözüm olmadığını, aşk derdinin gizlenmesi gerektiği âdetine uyduğunu, ondan böyle davrandığını belirtir. Hüsn’ün izniyle artık aşkını saklamayacağını; eğer amaç sevgi yarışısıya “İşte felek, işte dumanlı ah” diyerek farklı davranacağını söyler ve “Mademki tedbirime uyuyorsun, bundan sonra benim iniltilerimden sakın şikâyet etme; önceden senin de beni istediğini bilmiyordum” der.

“Hülâsa” sözüyle mektubun sonuna yaklaşıldığı hissedilir. Aşk, sevildiğini anladığını, bundan sonra emrini yerine getireceğini, bu uğurda canını vereceğini, gam defterini artık kapattığını, meseleyi nasıl karara bağlayacağını, nasıl feryat figan edeceğini Hüsn’e bildirir. Kıyamet kopsa da sözünden dönmeyeceğini, yeminini asla bozmayacağını, tedbir ne ise onu yapacağını söyler ve Hüsn’ün gönlünü ferah tutmasını, artık ağlayıp gözyaşı dökmemesini ister. Kabile büyüklerinin bile bu işe engel olamayacağını, Allah’ı şahit göstererek yemin eder. Aşk sırrının ifşa edilmeme gerekçesi çoğunlukla sevgiliyi dile düşürmemek, dedikodulara mahal vermemek adınadır ama hüküm Hüsn’den gelmiştir ve Aşk gerekli izni almıştır; aşkın ifşa edilmesinde artık bir sakınca yoktur.

Mektubun “intiha” ve “dua” bölümünde Aşk, Hüsn’den biraz sabretmesini, feryat etmemesini ister ve bu durumu Allah’a bırakır. Son söz olarak da Hüsn’den mektubunu canını koruyan bir muska gibi saklamasını, aşk yemininden dönmeyerek sözünü tutmasını ister. Sevgililerin mektuplarını sinelerinde saklama âdeti de böylece hatırlatılır. Bu son söz, mektubun sonuna sonradan eklenmiş önemli bir not izlenimi uyandırır.

Her iki mektup da o dönemin mektup yazım kurallarını belli ölçülerde taşımaktadır. Şeyh Gâlib mektuplaşma geleneğini, fonksiyonunu, işlevini olay örgüsüne kusursuz bir şekilde dâhil etmiştir. Hüsn’ün mektubundan sonra Aşk bir dizi sınavdan geçmek üzere erginlenme yolculuğuna ilk adımlarını atacaktır. Campbell (2015:93), “Eşiği aştıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin rüya dünyasında ilerler.” der.

“Aşk’ın Mektubu

Her şeyden münezzeh Allah’ın adıyla başlarım. Akli ve ruhu yaratan, belâ dünyasını imar eden, iki sevgiliyi birbirinden ayıran, Hüsn’ü parlak bir güneş yapan Aşk’ı ateşler içinde yakan, ümitsiz kavuşma ümidi veren, dostluğa alışkını, hasrete esir eden Allah’ın adıyla. Peygamber’e, temizlerin en büyüğü Fatma’nın babasına salât, Peygamber’in çocuklarına ve bütün ailesi efradına selam olsun.

Siyah bir kıvılcım olan bu mektup ciğerimin ateşinin külüdür. Yolu bir cennetten geçer; o cennetin baharının gülü, ateştir. Her ne kadar söz, canlılara mahsus ise de bu bazen ölüyü de konuşturan bir âlem olur.

Ey kölesini öldüren padişah! Tedbir nedir? Elimde ne var? Mektubun hasta gönlüme ulaşınca sanki ok gibi geldi ve yara açtı. O hikâyede bilmem ne büyü vardı ki canıma cehennem haberi getirdi.

Cehennem de ne oluyor, canıma minnet; içinde adına ayrılık denilen bir söz var. Çok zamandır konuşmuyordum ve ayrılığın korkusuyla hüznüydüm. Beni uyanık görmeyince kendini âşık, beni de sevgili zannettin. Bense bu anı düşünerek gönlümü hayranlığa alıştırdım. Ey kendini köle yerine koyan sultan! Kuyuya düşen Yûsuf'tur. Aşk'tan nasibini almamış Züleyha'nın elinde gördüğün kan değil kınadır. Ey gül, parça parça kan içindeyim deme, beni de düşkün bülbül sanma. O kan değil olsa olsa allıktır, bülbülün sözü de gülü büyülemez. Gamdan harap olanın sen olduğunu sanma, sen aydınlık günün güneşisin. Asıl perişan olan benim, her gamımda bin âlemim var. Beni bu tahammül içinde görünce beni rahat sandın. Bülbülün figanını görüp ne yazık ki pervaneyi suçladın. Bu yolda gitmek kârlı gibi görünürse de gam denizinin kıyısı yoktur. Dostlar derdin gizli kalmasını isterler. Ortaya çıkmasını istersen, feryada çare bulmak kolaydır. Eğer maksat muhabbet yarışıysa işte felek, işte dumanlı ah. Bundan sonra işte ben, işte putperestlik; ne yazık ki sofuluk ve varlık da bizden uzak. Sen figan et deyince ağlayan göz, tufanı tanır mı? Mademki benim tedbirime uyuyorsun, bundan sonra iniltiden şikâyet etme. Şimdiye kadar gam defteri tamamlanmıyordu. Senden bana murat ümidi yoktu. Önceden böyle bir arzu ortada yoktu. Hülâsa şimdi iş buna geldi. Sen emret yerine getirmesi benden, sen kabul edersen ben canımı veririm. Şimdi seyret feryat ve ağlamak nasıl olurmuş; dava nasıl karara bağlanırmış. Yeminimi bozacağımı sanmıyorum, kıyamet kopsa sözümden dönmem. Tedbir ne ise ben onu yaparım. Ey gözleri hasta, sen gönlünü ferah tut. Kabilenin büyükleri kim olursa olsun bu can baş davasından ellerini çeksinler. Bu yolda kim bana engel olabilir. Allah şahidim, azığım canımdır.

*Biraz sabret, feryat etme, bakalım Allah neyler. Bu mektubumu sakla, o canını koruyan bir can muskası olsun, aman ha verdiğin sözü tut."*⁷

⁷ Sûret-i Nâme-i Aşk

- Ser-nâme-i nâme nâm-ı Sübbûh/Peydâ-kün-i akl u hâlik-i rûh
Ma'mûr eden âlem-i belâyı/Mehcûr eden iki âşnâyı
Hûsn'i eden âftâb-ı rahşân/Aşk'ı eden âteş içre büryân
Me'yûse veren ümîd-i vuslat/Me'nûsı eden esîr-i hasret
- 930 Niçe salavât o Resûl'e/Şâhenşeh-i a'zem-i Betûl'e
Hem niçe selâm ola havâle/Evlâd-ı kirâm ü cümle âle
Bu nâme ki bir siyeh şererdir/Hâkister-i şu'le-i ciğerdir
Bir cennetedir ki reh-güzârı/Dûzahdır anın gül-i bahârı
Söz gerçi ki hâl-i zindegândır/Geh mürdeyi söyletir cihândır
- 935 Ey bendesin öldürücü hünkâr/Tedbîr nedir elimde nem var
Nâmen dil-i zâra vâsıl oldu/Ok degdi ve yara hâsıl oldu
Bilmem ne füsûndı ol fesâne/Dûzah haberin getirdi câna
Dûzah dedigim ne câna minnet/Bir söz var içinde adı fûrkat
Bir niçe zamân ki lâl idim ben/Ol havf ile pür-melâl idim ben
- 940 Sandın beni görmeyip uyanık/Ma'sûk benim de sensin âşık
Ben ise bu vakti eyleyip yâd/Hayrânlığı dil ederdi mu'tâd
Bir çâresizim nedir bu cebrin/Bi'llâh ne tiz tükendi sabrın
Ey kendini bende add-eden şâh/Yûsuf'dur olan fûtâde-i çâh
Hûn sanma görüp elinde hınnâ/Bi-behredir aşkdan Züleyhâ
- 945 Ey gül deme pâre pâre hûnum/Zann-etme ki bülbül-i zebûnum
Gül-gûnedir olsa hûn değildir/Bülbül sözi gül-füsûn degildir
Zann-etme ki gam harâbı sensin/Rûşen günün âftâbı sensin
Şûrîde benim ki bin gamım var/Her gamda yine bin âlemim var
Gördün bu tahammül içre hâlim/Var sandın ola ferâğ-ı bâlim
- 950 Bülbülde görüp figân heyhat/ Pervâneye töhmet etdin isbât
Bu yolda egerçi kâr çokdur/Deryâ-yı gama kenâr yokdur
Ammâ buna hükm-eder ki yârân/Pinhân gerek ola derd pinhân
Çün istedin ola âşkâre/Âsân görünür figâna çâre
Gavgâ-yı mahabbet ise maksûd/İşte felek işte âh-ı pür-dûd
- 955 Min ba'd men ü sanem-perestî/Heyhât heyhât zühd ü hestî
Çün sen diyessin ki eyle efgân/Tûfânı sayar mı çeşm-i giryân
Tedbîrime çünki râğbetin var/Min ba'd figândan olma bîzâr
Gam defterinin resîdi yokdı/Senden bana kâm ümidi yokdı
Ol dâiye ber-arafdı evvel/Şimdi buna çıkdı iş muhassal
- 960 Fermân senin husûli benden/Cân verme benim kabûli senden
Seyr'et nic' olur figân ü zârî/Da'vâ ne şekil verir kararı
Bed-ahdlık ummazam özümden/Ger haşr ola dönmezem sözümden
Tedbîr budur ki ederim ben/Ey gözleri haste hûş-dil ol sen

Tosun'a (2006:189) göre "Aşk mektupları aşkı ilan etme, sürdürme, takdim etme, büyütme gibi amaçlara hizmet eder. Bu anlamda tarafsız değildir. En önemli işlevi ise aşkı sürdürme girişimidir. Âşık, sevgiliye bir şey kanıtlama, aşkını ispatlama peşindedir. Bu ispat peşinde olduğu ve karşısındakini inandırma, etkileme amacı taşıdığından, bu da kimi kez duyguları abartma ve karşısındakini yanılısma yaratma olarak dışlaşır. Çoğu zaman içtenlikten çok hedeflenen amacı yansıtır. Temel amaç duygu aktarımından çok muhatapta yaratılan etkidir. Böylece 'yönlendirme' işlevi görür." Her iki aşk mektubu da bu anlamda işlevini görmüş; âşıklar mektupları sayesinde çeşitli yönlerden birbirlerini etkilemişlerdir.

Gönderilemeyen Mektup Tardiyye

Yirmi bir beyitten oluşan Aşk ile Gayret'in cadının eline düşüp türlü eziyetlere maruz kaldıkları bölüm "Âvîhten-i Câdû Aşk Râ" (Doğan, 2002:290-292); Aşk'ın Allah'a feryat etmeye başladığı anda Sühan'ın gelip yetişmesi de beş beyitten oluşan "Resîden-i Sühan" başlığını taşımaktadır. "Resîden-i Sühan" başlığı altındaki olay örgüsünde "Ol" emri gibi Sühan, aniden belirince korku ve dehşet yerini sevince bırakır. Hak ortaya çıkar, karanlık ve büyüler rüya gibi dağılır. Ateşli Aşk, Sühan'ı görünce göğsünü parçalarcasına ağlar ve Hüsn'ü anıp feryat ve figana başlar. İşte o anda Aşk, bu tardiyyeyi söyler.⁸ Hüsn'e ulaşamayan bu mektup, kâğıda değil de söze dökülmüştür. Tosun'a göre (2006:189) "Bir de ayrılık anında yazılıp da sevgiliye gönderilemeyen mektuplar vardır. Gönderilmemiş mektuplar, gönderilen mektuplardan daha sahibidir. Âşığı, onun gerçeklerini daha iyi yansıtır.". Aşk da Hüsn'e gönderemediği bu mektupta hâlini, duygularını, beklentilerini, umutsuzluğunu samimi bir şekilde dile dökmüştür.

Bu mektup, doğrudan sevgili ile arasında habercilik rolünü üstlenen Sühan'a seslenmeye başlar. Aşk, Hüsn'den bir mektup getirip getirmediğini hemen öğrenmek ister. Hüsn'den uzun süre haber alamayan Aşk, sevgilinin bir selamına hasrettir. Bu yüzden Sühan'a hasretle duymak istediği şeyi "Sevgilinin bize bir selamı yok mu?" diye sorar. Sühan'ı Hızır'a benzeterek, Hüsn'ün aşk haberini kendisine söylemesini umar. Allah'a seslenerek bu bekleyişin zorluğunu, içinde bulunduğu sıkıntıyı dile getirir. Ümitsizliğe düşen, Hüsn'ün kendisini hâlâ sevip sevmediğini, sözünde durup durmadığını merak eden bu sefer Aşk'tır. Aşk, Hallâc-ı Mansûr gibi darağacına çıktığını, kıyamet surunun sesi gibi feryat ettiğini, boğazını gamın Mansûr'un neyi gibi sıkıttığını, belâ askerleri tarafından kuşatıldığını söyleyerek hâlini Hüsn'e arz eder. T. S. Jouffroy (1988:47), "Karanlığın sıkıntısını çekmeden ışığın değerini anlamak mümkün müdür? Hayır efendiler!" der. Aşk da Hüsn'e ulaşabilmek için karanlığın sıkıntısını çekmektedir.

Artık ümitsizlik hat safhadadır. Dilenciler bile bu dünyada muratlarını almış, kendisinin muradı ise sürekli ertelenmiştir. Aşk'ın dualarının kabul edilmeyeceğine dair şüphesi, gönül hâlinin bir düzene girmeyeceğine dair endişesi vardır. Gönül gamın yarattığı şaşkınlıkla susmuş, konuşmaz olmuştur. Gâlib gibi gönlünün kudreti tükenmiştir. Aşk'ın elinde kala kala gönderemediği işte bu şikâyet mektubu kalmıştır. Artık Aşk için tek bir olasılık vardır, o da orada insafın adının hiç olmayışıdır. Aşk artık Hüsn'ün o ilk mektubunu gönderdiği kavuşma arzusuyla yanan, sabırsız, tahammülsüz, şüpheli hâline, Hüsn de sinesinde muska gibi sakladığı mektuptaki öğütlerden sonra Aşk'ın o durgun, sakin, şaşkın hâline dönmüştür. Bu bakımdan Aşk Hüsn, Hüsn de Aşk olmuştur ve Hüsn, erginlenme yolculuğunu Aşk'a göre daha önce tamamlamıştır. Kierkegaard (2018:65), "Hakikat kolay kolay ve çabucak temellük edebileceğin bir şey değildir. Hakikate uyuyarak ya da rüya görerek de eremezsin elbette. Hayır. Hakikati kendin için elde edeceksen sinanmalı ve çile çekmelisin. Mevzu hakikat olduğunda bir hülâsa, hakikat için mücadele etme gerekliliğini ortadan kaldıran kestirme bir yol bulunduğunu düşünmek düpedüz

Sadât-ı kabîle in ü ândır/Çeksinler eli ki baş ü cândır
965 Bu yolda kim ola sedd-i râhım/Cân zâd-ı rehim Hudâ güvâhım
Sabr eyle biraz sen etme efgân/N'eyler bakalım Hudâ-yı zî-şân
Bu nâmemi sakla hırz-ı cân et/Ol ahdi ki eyledin amân et (Doğan, 2002:198-204).

⁸ Resîden-i Sühan

Ol demde Sühan huzûra geldi/Kün emri gibi zuhûra geldi
1440 Ol ân açıldı şâm-ı zulmet/Zevke bedel oldı havf u dehşet
Hak zâhir olup bozuldı evhâm/Sihr oldı hebâ misâl-i ahlâm
Gördükde o pîri Aşk-ı çâlâk/Giryân olup etdi sînesin çâk
Hüsn'i anıp etdi âh u feryâd/Hem kıldı bu şî'r-i pâki inşâd (Doğan, 2002:294).

yanılsamadır.” der. Aşk'ın Hakikat'i temsil eden Hüsn'e ulaşabilmesi için zorlu yolculuğuna daha devam etmesi, sınanması, yanılsamalardan kurtulması gerekmektedir. Bunlardan kurtulduğu vakit Hüsn'e/Hakikat'e kavuşacak ve erginlenme yolculuğunu tamamlayacaktır.

“Tardıyye

Ey sevgilimin habercisi,

Hoş geldin

Bana ondan bir mektup ver, canım sevgilimin bayramına feda olsun, sevgiliye kavuşma ümidi boşa mı çıkacak? Sevgilinin bize bir selâmı yok mu? Ey düşkünlere yetişen Hızır, konuş, bu sırrı açıkla, bana tercüman ol, saklama, birer birer anlat, gam defteri sona ermeyecek mi? Yâ Rab, ne zor bekleyiş bu, bu ne bitmez zamandır. Bu iş hep keder ve sıkıntıdır. Onun ne kadar nazlı olduğunu bir anlasam, kavuşma gibi bir isteği yok mu? Mansûr gibi darağacına çıktım. Kıyamet suru gibi feryat ettim. Gam boğazımı Şah Mansûr neyi gibi sıktı, belâ askeri tarafından kuşatıldım, o sultandan bir haber yok mu? Dilenciler bile bu dünyadan nasibini aldılar, bildikler yarınlar kaldı, o söz vermeler, vefalar yerine gelmeyecek mi? Dualarım kabul edilmeyecek mi? Gönlümün hâli bir düzene girmeyecek mi?

Gönül gamın yarattığı şaşkınlıkla dilini yuttu, Gâlib gibi kudreti tükendi, gönderdiğim nice şikâyet mektubu kaldı.

Kal kala bir tek bir ihtimal kaldı, o yerde insafın adı yok mu?”⁹

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türk edebiyatının ve 18. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatının en büyük şairlerinden Şeyh Gâlib, alegorik anlatım tarzıyla kaleme aldığı seyr ü sülûkü anlattığı *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde, yarattığı hayali kahramanlar çerçevesinde yerli malzemeyi işlerken, olay örgüsünün akışını değiştiren iki âşığın ayrılık anında yazdıkları iki mektuba yer vermiştir. Mesnevide Hüsn ile Aşk'ın yazdıkları bu mektuplar, muhteva bakımından “nâme, şikâyet-nâme, ilâm-nâme, cevâb-nâme” tarzındadır. Her iki mektup da o dönem mektup yazım biçim hususiyetleri olan “elkâb, ibtidâ, tahallüs, taleb, intihâ, dua” bölümlerini belli ölçülerde içermektedir.

Mesnevide bu iki önemli mektubun dışında kalem Mecnûn'unun ağzından hayal Leylâ'sına haber niteliğinde yazılmış bir mektuptan ve Aşk'ın ağzından tardıyye nazım şekliyle kâğıda değil de söze dökülmüş “şikâyet-nâme, ilâm-nâme,” tarzında Hüsn'e gönderilememiş bir mektubun varlığından söz etmek de mümkündür. Aşk, gönderemediği bu mektup niteliğindeki tardıyyede hâlini, duygularını, beklentilerini, umutsuzluklarını samimi bir şekilde Hüsn'ün hayaline arz etmiş gibidir.

Mesnevide iki âşık, mektuplar sayesinde duygu, düşünce ve sorunlarını, istek ve beklentilerini, hâllerini, birbirlerine bir haberci aracılığıyla iletmişler ve birbirlerini duygu, düşünce, tavır ve davranış bazında yönlendirmişler, etkilemişlerdir. Kahramanların ağzından söylenen mektuplara dönemin yaşam biçimi, din ve ahlak anlayışı, inanç ve dünya görüşü, gelenek ve görenekleri de yansımıştır.

Kısacası Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*'ta çeşitli yönlerden mektuplaşma geleneğini, mektubun fonksiyonunu, işlevlerini, o dönem mektuplarının muhteva ve şekil özelliklerini, olay örgüsüne bir

⁹ Tardıyye

- 1 Hoş geldin eyâ berîd-i cânân/Bahş et bana bir nüvîd-i cânân/Cân ola fedâ-yı îd-i cânân/Bî-sûd ola mı ümîd-i cânân/Yârin bize bir selâmı yok mı?
- 2 Ey Hızır-ı fütâdegân söyle/Bu sırrı edip iyân söyle/Ol sen bana tercemân söyle/Ketm etme yegân yegân söyle/Gam defterinin temâmı yok mı?
- 3 Yâ Rabbi ne intizârdır bu/Geçmez niçe rûzgârdır bu/Hep gussa vü hârhârdır bu/Duysam ki ne şîve-kârdır bu/Vuslat gibi bir merâmı yok mı?
- 4 Çıkdım ser-i dâra hemçü Mansûr/Âvâzım ezân-ı nefha-i Sûr/Gam kıldı gülümü şâh mansûr/Oldum sipeh-i belâyâ mahsur/Ol pâdşehin peyâmı yok mı?
- 5 Kâm aldı bu çarhdan gedâlar/Ferdâlara kaldı âşnâlar/Durmaz mı o ahdler vefâlar/Geçmez mi bu etdigim du'âlar/Hâl-i dilin intizâmı yok mı?
- 6 Dil hayret-i gamla lâl kaldı/Gâlib gibi bî-mecâl kaldı/Gönderdiğim arz-ı hâl kaldı/El-ân bir ihtimâl kaldı/İnsâfın o yerde nâmı yok mı? (Doğan, 2002:294-296).

anlatım tekniği olarak kusursuz bir şekilde dâhil etmiş; üslubuna samimiyet, canlılık, renk katmış; eski dönemlerde insan hayatında mektupların nedenli etkin rol oynadığını da bir nevi göstermiştir.

Etik Beyan

“18. Yüzyıl Mektup Geleneğini Hüsn ü Aşk Üzerinden Okumak” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir

Kaynakça

- Aydın, E. (2007). Divanlardaki manzum mektuplar (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Batıslam, D. (2002). Mesnevilerde mektup tarzı anlatım. *İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 13, 17-34.
- Campbell, J. (2015). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (Çev: S. Gürses). İstanbul: İthaki.
- Çakır, Ö. (2005). *Türk edebiyatında mektup* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, Ö. (2006). Türk mektup geleneğinde âdâb ve kurallar. *Hece Mektup Özel Sayısı*, 10, 114/115/116, 21-29.
- Derdiyok, İ. Ç. (1999). Osmanlı devrinde mektup yazma geleneği. *Osmanlı Ansiklopedisi Kültür ve Sanat* (Cilt 9, s. 731-740). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ersoylu, H. vd. (1986). Mektup. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (Cilt 6, 231-236). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökbilgin, T. (1992). *Osmanlı paleografya ve diplomatik ilmi* (2. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Gökçe, R. (2006). *Eski Türk edebiyatında mektup ve bir mecmâ'a-i münşe'ât* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gökyay, O. Ş. (1974). Tanzimat dönemine kadar mektup. *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, 30, 274, 17-21. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İbn Arabî (1998). *İlâhî aşk* (Çev: M. Kanık). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbn Hazm (2018). *Güvercin gerdanlığı* (Çev: C. Aydın). İstanbul: Sufi Kitap.
- Jouffroy, T. S. (1988). *Felsefe bahisleri* (Çev: R. S. Tur). İstanbul: MEGSB Yayınları.
- Kaşka, M. (2000). *Dîvân edebiyatında münşe'ât geleneği ve Hoca Neş'et'in mektupları* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kefeli, E. (2002). *Anlatım tekniği olarak mektup* (1. Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2018). *Tanrı'ya ihtiyaç duymak* (Çev: Z. Yeter). İstanbul: Zeplin.
- Kütükoğlu, M. S. (1995). Elkâb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 11, s. 51-54). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mahçupyan, E. (2000). *Batı'dan doğu'ya, dünden bugüne zihniyet yapıları ve değişim* (1. Baskı). İstanbul: Patika Yayınları.
- Muallim Nâci (1995). *Lûgat-ı Nâcî* (6. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Okay, O. (2004). Mektup. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 29, s. 17-18). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okçu, N. (1999). Hüsn ü aşk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 19, s. 29-31). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şebüsterî (1993). *Gülşen-i râz*. (Çev: A. Gölpınarlı). İstanbul: MEB Yayınları.
- Şemseddin Sami (1987). *Kâmûs-ı Türkî* (2. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Şeyh Galib (2002). *Hüsn ü aşk* (Çev: M. N. Doğan). İstanbul: Ötüken.
- Tansel, F. A. (1964). Türk edebiyatında mektup. *Tercüme Mektup Özel Sayısı*, 16, 77-80, 391-392.
- Tosun, N. (2006). Aşk mektupları neyi söyler. *Hece Mektup Özel Sayısı*, 10, 114/115/116, 189-199.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı (1993). *Kur'ân-ı kerîm ve açıklamalı meâlî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ülgener, S. (2006). *İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The word mektûb (letter) is of Arabic origin, literally means “written object, written thing”, and corresponds to nâme in Persian and betik or bitig in Turkish. In Turkish, words such as lâhika, nâme, arzihal, and iltifat-nâme are also used instead of the word ‘letter’. The letter is one of the oldest means of communication used to convey a person’s feelings, thoughts, problems, desires, and wishes, and what is happening in the world around them has been a literary genre and method of expression throughout history. There are many letters in Classical Turkish Literature written in verse, prose, and verse-prose forms. These letters are found in münşe’ât collections, and masnavis. In Classical Turkish Literature, the art of writing letters was included in writing inşâ (stylistic, ornamented prose), and all the spelling rules of inşâ were applied to letter writing. The situation and position of those who wrote letters to each other were considered while naming the letters of this period. Letters of friendship, brotherhood, and love were called muhabbet-nâme, meveddet-nâme, or uhuvvet-nâme; those written from someone with a lower status to a higher authority were called arıza, şukka, and those written to show humility were called varak-pâre. Those who wrote prose and letters were called münşi and those who undertook writing official documents were called nişancı or tevki’î. The works in which private or official letters written by münşi, and other works of prose, were brought together and called münşe’ât, and those containing only letters were called mektûbât. Additionally, münşi sometimes gave different names to the specific works they wrote. In Classical Turkish Literature, letters were written according to their content and bore different names such as nâme (love letter), tebrik-nâme (letter of congratulation), tehniyet-nâme (celebration letter), takriz (letter of praise for work), taziyet-nâme (condolence letter), arz-ı hâl (petition), niyâz-nâme (letter of petition for those in higher positions), müzekkere (letter written from one official office to another regarding work), teşekkür-nâme (acknowledgment letter), taleb-nâme (letter of request), şükür-nâme (letter of appreciation), şefkat-nâme (reference or recommendation letter), şikâyet-nâme (letter of complaint), tesliyet-nâme (consolation letter), ubudiyet-nâme (servitude letter), duâ-nâme (prayer letter), iştiyâk-nâme (letter of desire), ilâm-nâme (verdict letter), irsal-nâme (delivery letter), davet-nâme (letter of invitation), and cevâb-nâme (response letter). Letters of this period also had their own stylistic features. Hû, meaning Allah, or Bih, a talisman believed to deliver the letter, was written at the top of the letter paper. The letter usually began with the ibtidâ (introduction) section, which consisted of words of respect and greetings. Then came the tahallüs (transition) section and then the taleb (request) section, which included a request, emotion, thought, or news. The intihâ (conclusion) section announced in an appropriate language that the letter would soon end, and the dua (prayer) section concluded the letter. In the dua section, Allah is prayed to for various things, especially for the person to whom the letter is addressed. Although it was not in all letters, in letters written to people of high rank and authority, the elkâb (titles) section was placed before the ibtidâ. After all these, the signature was inserted at the end of the letter, after words such as dâ’iniz, al-fakîr, muhibb-i muhlis, etc. The examination of the letters written in Classical Turkish Literature shows that a hierarchical structure was applied in terms of the writer and the person to whom the letter was written. In addition to the studies on verse letters in collections and masnavi poems, which are excluded from the letters of the Classical Turkish Literature period, there is debate on whether they were actually letters or not. Letters of this nature in masnavi poems added sincerity, vitality, and color to the literary work and reflected the correspondence tradition of the period in terms of their writing technique. This is an indication that the poets skillfully used the tradition of correspondence of the period in their poems. The 18th century was a period of decline for the Ottoman Empire, but Classical Turkish Literature maintained its usual order throughout the period. Local subjects and daily life began to be written about more. Şeyh Gâlib, whose real name was Mehmed Es’ad, was born in 1757 in Istanbul and followed the path of Mevlevîs. He wrote the masnavi called *Hüsn ü Aşk* in 1783 at the age of 26, in a short period of six months. Şeyh Gâlib wrote *Hüsn ü Aşk* as Nâbî’s *Hayrâbâd* was praised in an assembly, and he wanted to show that he could write a better poem than Nâbî. *Hüsn ü Aşk* consists of 2,041 couplets and four quintets, each containing six stanzas, and is about the love between Hüsn and Aşk. It is written using an allegorical narrative technique while emphasizing that the salik (one on a spiritual journey) needs the help of a murshid (guide) to

reach the state of Fana fillah (the dissolution of the self in Allah) and overcome difficulties. In this masnavi, Şeyh Gâlib narrated the spiritual journey and used local material within the framework of the imaginary heroes he created, including two letters written by two lovers to one another at the time of their separation. These letters, written by Hüsn and Aşk, were in the style of nâme, şikâyet-nâme, ilâm-nâme, and cevâb-nâme in terms of content. Both letters contained the sections of elkâb, ibtidâ, tahallüs, taleb, intihâ, and dua, which were the characteristics of letter writing at that time. Apart from these two important letters, two more letters can be mentioned. One of these letters was written from the mouth of Mecnûn the pen to his imaginary Leylâ in the form of news. The other letter, which was from the mouth of Aşk to Hüsn and was not written in the form of tardiye verse on paper but was put in words in şikâyet-nâme, ilâm-nâme style, could not be sent. In this tardiye, in the form of a letter that Aşk could not send, he sincerely presented his situation, feelings, expectations, and despair to Hüsn's imagination. In this masnavi, the two lovers convey their feelings, thoughts, problems, wishes, and expectations to each other through a messenger. They guide and influence each other through their feelings, thoughts, attitudes, and behaviors. The way of life, religion, morality, beliefs, worldviews, traditions, and customs of the period are also reflected in these letters through the voices of the heroes in the poem. Şeyh Gâlib incorporated the tradition of correspondence, the functions, content, and form of the letters of that period into the plot as a narrative technique flawlessly. In doing so, he added sincerity, vitality, and color to his style and showed why letters played an active role in human life in ancient times. This study focuses on the letters in Classical Turkish Literature and evaluates the letters in the masnavi *Hüsn ü Aşk* in terms of form and content. Based on these letters, the study examines the mindset of the period and how the letters shaped the feelings, thoughts, attitudes, and behaviors of the two lovers.